

A „társadalmi” és mítoszai

Laurent Mucchielli: La découverte du sociale.

Naissance de la sociologie en France. 1870–1914

(A társadalmi felfedezése. A szociológia születése Franciaországban)

La Découverte, Paris, 1998, 576 oldal.

Mythes et histoire de sciences humaines

(A humántudományok mítoszai és története)

La Découverte, Paris, 2004, 344 oldal.

A szociológiai szakirodalom egyik közhelye, hogy az identitásában (el)bizonytalan(odott) diszciplína folyamatosan a múltban véli megtalálni legitimitását. A történész Paul Veyne ugyanakkor úgy látja, hogy a klasszikus szerzők iránti érdeklődés fenntartása, s szövegeik újrakiadása és oktatási tananyagba illesztése nemcsak hogy identitásépítő funkcióval bír, hanem a szociológia legitimitásának hamis és ezért felesleges illúzióját is nyújtja.¹ Laurent Mucchiellinek a francia szociológia születését leíró, könyv formában is napvilágot látott doktori értekezése is klasszikus szövegekre koncentrál, s mintegy válaszként a diszciplínát ért kritikákra, ennek nemcsak intézményes kialakulását láttatja, hanem az emberkép gyökeres átalakulásáról, egy új, a *társadalmi* paradigmájának megjelenéséről beszél. Maga *A társadalmi felfedezése* cím feltételezhetőleg nemcsak a könyv tárgyát adó durkheimi paradigmára utal, hanem reflektálás a szociológia „válság-irodalmára” is, melynek egyik központi problémája a társadalmi színekdochéjának problematikusává válása.²

Könyvében a szerző a durkheimi szociológiát egyszerre láttatja autonóm tudományként és a kuhni értelemben vett új „társadalmi paradigmaként”, melynek megjelenése nemcsak egy újabb diszciplína megszületését eredményezte, hanem új fejezetet nyitott az emberről gondolkodás történetében is. Ez utóbbi váltás jelentőségének érzékeltetésére Mucchielli társadalmi, kulturális, intellektuális és politikai kontextusában ismerteti a francia szociológia születését. Először a biológiai és fajelméleti alapokon álló szociológiát mutatja be részletesen, majd ezt követően az emberi viselkedés vizsgálatában kifejezetten a *társadalmi* tényezőkre koncentráló új paradigmát. Eszerint a vallás, a bűnözés vagy a társadalmi egyenlőtlenségek nem

¹ Veyne, Paul: *Comment on écrit l'histoire*. Paris, 1978. 379.

² Touraine, Alain: Une sociologie sans société. *Revue française de sociologie* 1981. 23. 3–14. Touraine, Alain: Sociology Without Society. *Current Sociology* 1998. 2. 119–143. Némédi Dénes: A szociológia egy sikeres évszázad után. *Szociológiai Szemle* 2000. 2. 3–16; Saád József: Tíz széljegyzet Némédi Dénes tanulmányához és recenziójához. *Szociológiai Szemle* 2001. 1. 63–75; Somlai Péter: „Egyetemesség és heterogenitás (Gondolatok a szociológiáról – Némédi Dénes és Saád József írásai kapcsán). *Szociológiai Szemle* 2001. 1. 76–84.

magyarázhatóak egyszerűen „természeti” okokkal – például biológiai determinizmussal –, mint ahogyan az egyénből kiinduló pszichológiával sem.

A diszciplína autonómiájának megszerzését Mucchielli két szakaszra bontva ismerteti. Az első „az uralkodó naturalista paradigmával” szemben az 1870-es évektől önállósuló szociológia időszaka. A Franciaországban ekkor megszülető társadalomtudományok a fizikai antropológia szellemében gondolkodnak: legfontosabb képviselőjük a faji eredetű egyenlőtlenségeket hirdető, „koponyatant” szorgalmazó agykutató Paul Broca (1824–1880), de ugyanilyen népszerű az olasz Cesare Lombroso (1835–1909) „született bűnöző” elmélete is, mely a kriminalitást öröklődő okokkal magyarázza, vagy Gustave Le Bon (1841–1931) rasszista elmélete a néplelkek egyenlőtlenségeiről.

Ebben az intellektuális légkörben száll szembe a biológiai determinizmussal néhány szociológus – Gabriel Tarde (1843–1904), René Worms (1867–1926) majd Émile Durkheim (1858–1917) –, akik az emberi viselkedés *társadalmi* voltát tekintették kiindulópontnak. E három tudós és Frédéric Le Play (1806–1882) korábbi tevékenységét vizsgálva Mucchielli a négy különböző megközelítés kudarcáról és sikeréről a szakirodalomban kialakult vélekedéseket összegzi. Eszerint a négy irányzat közül Le Play „társadalomtudományi” mozgalma a legfontosabb szervezet, mely azonban mégsem tudott komoly szerepet játszani klerikális és konzervatív megközelítése miatt, mely a társadalomtudományok iránt érdeklődő fiatal kutatók nagy többségétől idegen volt (ráadásul Le Play hívei két táborra, ortodoxokra és újítókra váltak szét). Másik számottevő ok az intézményi háttérben rejlik: a katolikusokhoz kötődő Le Play-követők kimaradtak a korszak nagy intézményi átszervezéséből és bölcsészkar reformjaiból, ezért sem ideológiailag, sem intézményesen nem kötődtek az új generációkhoz. Gabriel Tarde esélyesebb lehetett volna nemzetközi elismertsége és kiadói sikerei okán, ám nem alakított ki iskolát maga körül. René Worms körül ellenben nagyon is sokan nyüzsögtek, nem véletlenül, hiszen az első tartós szociológiai intézmények (a *Revue internationale de sociologie*, a Szociológiai Intézet és az általa évente rendezésre kerülő konferenciák) éppen az ő tevékenységéhez köthetőek. Mégsem tudott intellektuális központ lenni, mivel az általa összegyűjtött, többségükben amatőr tudósokat zavaróan sokrétű elméleti alaplás jellemezte.

A durkheimi szociológia sikere azonban nem magyarázható az ellenfelek gyengeségével. Mucchielli nem tartja kielégítőnek a szakirodalom korábban felkínált megoldási javaslatait, melyek episztemológiai szakításban, gondolati novumokban, vagy az intézményesítés ügyes stratégiáiban találnak magyarázatot a durkheimi szociológia – szerinte – „sikerére”.³

³ A kérdésben koránt sincsen olyan egyértelmű összhang a szakirodalomban, mint azt Mucchielli sugallja. Magának a durkheimi szociológiának a „sikere” is erősen kérdéses. Erről lásd Besnard, Philippe: La formation de l'équipe de *L'Année sociologique*. *Revue française de Sociologie* 1979. 20. 7–31; Besnard, Philippe: The epistemological polemic: François Simiand. *The Sociological Domain. The Durkheimians and the founding of French sociology*. Cambridge University Press-Maison des Sciences de l'homme, Cambridge-Paris, 1983; Berthelot, Jean-Michel:

A választ Mucchielli egyfelől a szociológia intézményesülésének társadalmi-politikai kontextusában találja meg: az adott intellektuális és társadalmi légkör különösen kedvezett a kialakuló diszciplínának. A *fin de siècle* értelmiségijét a „társadalmi kérdések” és a társadalom szétesésének réme kínozza. Az olyan társadalmi és politikai krízisek, mint Jules Ferry bukása, a köztársaság ellenfeleinek megerősödése, egy újfajta nacionalizmus kibontakozása, az antiszemitizmus fellángolása valamint a Dreyfus-ügy szintén hozzájárultak, hogy a szocializmus, racionalizmus és a köztársasági értékek mellett elkötelezett, és az antiszemitizmussal, konzervatívizmussal szembenálló fiatalok egy – Durkheim környezetében is jelen levő – csoportot kezdtek alkotni. A szociológiai gondolkodás kezdett a társadalmi problémák megoldásának divatos eszközévé válni, miközben az egyetemi oktatás bővülésével párhuzamosan megalakultak az első társadalomtudományi tanszékek, amelyek fiatal kutatók karrierje számára is újabb lehetőséget jelentettek.

A külső tényezők szerencsés egybeesésén túl a szerző – Terry N. Clarkhoz és Philippe Besnard-hoz hasonlóan – az *Année sociologique* körül csoportosuló gárda szerepét hangsúlyozza. Mucchielli ugyan Durkheim munkásságának is hosszú fejezetet szentel, de a „társadalmi felfedezését” az „alapító atyák” mítoszt elutasítva – a kollektív episztemológia tudásszociológiai megközelítésére építve – kollektív munka eredményeként mutatja be. A magas színvonalon publikáló munkatársi közösség kialakulását a szerző három tényezővel magyarázza: Durkheim karizmatikus személyével, Durkheimnek a szociológia természetéről és szerepéről gyorsan minimális episztemológiai konszenzust teremtő sikerével, illetve az adott nemzedék intellektuális, morális és politikai homogenitásával. Konkrét formában Durkheim *A szociológia módszertani szabályaival* fektette le a szociológiai kutatások elméleti és módszertani alapjait, majd *Az öngyilkossággal* a gyakorlatban próbálta megmutatni ennek alkalmazhatóságát. Folyóirata, az 1898-ban alapított *Année sociologique* körül pedig sikerült olyan fiatal és tehetséges szerzőkből álló társaságot összegyűjtenie, mint például François Simiand (1873–1935), Marcel Mauss (1872–1950), Maurice Halbwachs (1887–1945), Célestin Bouglé (1870–1940) vagy Paul Fauconnet (1874–1938).

Mucchielli könyvének legizgalmasabb fejezeteiben – könyve második részében – az *Année Sociologique* csoportját, és a többi társadalomtudománnyal (biológia, kriminológia, pszichológia, földrajz, néprajz, politikai gazdaságtan, történelem és a nyelvészet) kialakult (kialakított) viszonyát mutatja be. Kitűnő elemzést ad arról,

La construction de la sociologie. PUF, Paris, 1991; Clark, Terry N.: The structure and functions of a research institute: The *Année sociologique*. *Archives européennes de sociologie* 1968. 9. 72–91; Clark, Terry N.: *Prophets and Patrons, the French University and the Emergence of the Social Sciences.* Harvard University Press, Cambridge, 1973; Karády, Viktor: Durkheim, les sciences sociales et l'Université: bilan d'un semi-échec. *Revue française de Sociologie* 1976. 17. 367–311; Karády, Viktor: Stratégies de réussite et modes de faire-valoir de la sociologie chez les durkheimiens. *Revue française de Sociologie* 1979. 20. 49–82; Keylor, William R.: *Academy and Community. The Foundation of French Historical Profession.* Cambridge, Harvard University Press, 1975.; Ringer, Fritz: *Fields of Knowledge. French Academic Culture in Comparative Perspective 1890–1920.* Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

hogyan próbálta meg Durkheim, Bouglé, Halbwegs, Henri Hubert (1872–1927), Mauss, Antoine Meillet (1866–1936), Gaston Richard (1860–1945), Simiand stb. kijelölni a születő tudomány határait, és ennek érdekében milyen stratégiát alkalmaztak az egyes diszciplínákkal szemben.

A biológiával – konkrétan a szociálanropológiával és az organicizmussal szemben – a konfliktust választották. Ezen a téren könnyű győzelemre volt kilátásuk: a divatjamúlt ideológiából folyamatos volt a kiábrándulás, a Dreyfus-ügy pedig élesre húzta a fronthatárokat a tudományon kívüli szférákban is. Ellenben a kriminológián belül kibontakozó antropológiai áramlattal szemben különösen nehéz dolguk volt, ennek helyzete a tudományos mezőben ugyanis kifejezetten erős volt, ráadásul a kriminológusok nem vettek tudomást a durkheimianusok demonstrációiról. A pszichológiával szemben más szempontból voltak kedvezőek a feltételek. Az 1870-90 között a naturalista paradigmából kialakuló tudomány már a 80-as évek közepén megérett a változtatásokra. Tarde a kor követelését átérezve az emberi viselkedés társadalmi dimenziója felé fordult, de sokan követték Le Bon tömeglélektani, Émile Boutmy (1835–1906) és Alfred Fouillé (1838–1912) nemzetkarakterológiai irányzatát, így az egységes elméleti rendszer hiányzott e diszciplína háta mögül. Az elméleti vákuumot és a „társadalmi pszichológia” (*psychologie sociale*) megteremtésének szükségességét a durkheimianusok is érezték. Mucchielli vehemensen kikel az ellen a ma is gyakran felbukkanó Durkheim-kritika ellen, miszerint elutasította volna a szociológia pszichológiai megközelítését. Éppen ellenkezőleg, Durkheim már korán kijelentette, hogy a szociálpszichológiának nagyon fontos szerepe van, mivel az ember „gondolatai, érzései, amelynek vizsgálata a pszichológia feladata”, szerves része a társadalomnak. A szociológia így nem a pszichológiával szemben jött létre; a két tudomány egymás nélkülözhetetlen kiegészítője volt (és maradt), 1905–1910 körül pedig a két tudományág közeledését lehet megfigyelni.

A földrajz területén a durkheimistáknak már egy jól szervezett iskolával kellett felvenniük a versenyt, ráadásul Vidal de La Blache francia régiókra alapozott emberföldrajza (*géographie humaine*) a szociológiát és a történelmet is megkísérelte az ezeknek szerinte alapját adó földrajzhoz csatolni. A magas színvonalon és nagyon elméleti síkon folyó összecsapást maga Durkheim, Mauss és az örök kombattáns Simiand vezették. Az episztemológiai vitából végül a durkheimisták olyannyira győztesként kerültek ki, hogy a fiatal geográfusok közül többeket maguk mellé állítottak. Az etnológusokkal szemben Durkheim alapvető kritikákat fogalmazott meg mind módszereikre, mind előítéletes evolucionista felfogásukra vonatkozóan, sőt a „primitív társadalmak” teljes átértékelését követelte. Franciaországban ők honosították meg és terjesztették el a diffuzionista iskola elméletét, Mauss és Hubert pedig intézményes együttműködést megalapozva szoros kapcsolatban álltak a néprajzi-antropológiai áramlatokkal, melynek eredménye azonban csak a háború után jelentkezhetett.

A gazdaságtannal szemben – elsősorban Simiand, másodsorban Halbwegs és Hubert Bourgin (1874–1955) – mind elméleti, mind módszertani síkon

szisztematikus harcot vívtak. A *Homo oeconomicus* racionális választásán vagy szükséglet-kielégítésén nyugvó elvont magyarázó modelleket szerették volna a társadalmi szükségletek, a normák és a törekvések elemzésére alapozott kollektív pszichológiával behelyettesíteni. Simiand a gazdasági életben „természetesnek” tekintett mechanizmusokkal szemben a gazdasági indexek történelmi elemzését javasolta, mely utóbbiak a résztvevő cselekvők többé-kevésbé konfliktusos interakcióira is magyarázatul szolgálna. Jóllehet törekvéseik saját szakmájukban visszhang nélkül maradtak, a háború után nagy sikert arattak a történészek körében.

A történelemtudománnyal kialakult viszony érdekes eleme, hogy a két diszciplína azonos intellektuális szükségletei dacára a történészek szívesebben kerestek kevésbé ambiciózus szövetségeseket (például a földrajz területéről), éppen a szociológia Bouglé, Durkheim, Fauconnet és Simiand által időről-időre felröppentett túlzó igényei miatt, mely szerint a történettudománynak a szociológia segédtudományává kell válnia. Ugyanakkor a két szakma képviselői között különösen érdekes és eredményes vita alakult ki 20. század első éveiben, mely meghatározó befolyással lett a történettudomány alakulására is.

Mucchielli végül egy kiáltványnak is beillő összegzéssel zárja könyvét, melyben több, Durkheim kapcsán a (francia) szakirodalomban meggyökeresedett „mítoszlól” ír, amely azonban inkább tűnik valamiféle függeléknek, egyetemistáknak szánt útmutatónak, mint a szerző ígérte *Konklúzió*nak. A recenziens rossz-májúsága azt mondatja: Mucchielli nem tudta kivárni, hogy megjelenjen *Mythes et histoire de sciences humaines* címen 2004-ben napvilágot látott írásainak gyűjteménye, ezért válogatott be gondolataiból néhányat a kötet végére.

Ez utóbbi kötet iránti, kellően felfokozott érdeklődésemre rásegített a jól kiválasztott cím, mely Mucchielli 1993–2000 között publikált cikkeinek válogatási szempontját is nyilvánvalóvá teszi: a szerző a francia szociológiatörténet néhány mítoszlólát kérdőjelezi meg saját – történelmi – kutatásai alapján. „A mítoszok olyan példabeszédek – állítja a bevezető mondat –, melyek a múlt tényeit valóságosként és szentként mutatják be, s megalapozzák az élők közösségének modelljeit és normáit”. (Mucchielli 2004: 5.) A könyv első részében Mucchielli olyan, a szociológiatörténelmi írásokban, tankönyvekben rendszeresen felbukkanó kijelentéseket vizsgál, hogy vajon valóban Durkheim tekinthető-e a francia szociológia atyjának, vajon a durkheimi szociológia „szociologizmus” gátolta-e meg a szociálpszichológia franciaországi kibontakozását, vagy hogy mennyiben igaz az *Annales*-iskola elsősege a társadalom- és gazdaságtörténelmi megközelítésű kutatásokban, illetve mennyiben jelentett radikális szakítást az 1929-ben beköszöntő *Annales*-korszak a francia történetírásban.

A második részben a durkheimi szociológia és az antropológiai fajelmélet közötti konfliktust követi nyomon a faj fogalmának értelmezésén keresztül a Dreyfus-per idején. Felvázolja Durkheim lehetséges stratégiáját a *Szociológiai módszer szabályainak* megírásakor, de olvashatunk Halbwachs és Maurice Blondel (1861–1949) kollektív pszichológiáról folytatott vitájáról és az egyetemi pszichológia kialakulásának politikai, filozófia tétjéről is.

A történelem „tényeinek” helyreigazításán túl Mucchielli a már kanonizált szövegek „historicista” olvasatáért is szót emel, azaz elengedhetetlennek tartja a szövegek kontextusba ágyazását. Mindehhez viták, konfliktusok és a kapcsolathálók elemzésére van szükség. Jóllehet, ezzel a kijelentéssel a szociológusok többsége is egyetért, eddig mégis kevés olyan munka született, amely ezt a célkitűzést tényleg szem előtt tartotta volna. Mucchielli elsőként ismertetett írásában a francia szociológia születésének társadalmi, politikai, eszmetörténeti kontextusán túl azt is szemléltette, hogy nem csak a „nagy szerzők” kanonizált művei alkot(hat)ják a szociológiatörténetet tárgyát. A „nagy szerzők”, „úttörők” egyébként is szállkák a szemében, mivel meggyőződése, hogy ezek a gondolkodók éppen attól sikeresek, hogy nem megelőzik, hanem magukévá teszik a kortársak többségének véleményét, azaz a nekik tulajdonított eredmények valójában kollektív munkák gyümölcsei. Cikkein végighúzódik a lázadás az alapítóatyák-mánia ellen: úgy véli, hogy Durkheim többszöri „újralfelfedezése” és „zseniális előfutár” szerepe, vagy éppen az „individuális szociológiai paradigma” Gabriel Tarde ósátya-képe, de Freud pszichológiatörténeti szakralizációja is mind az utókor erőltetett besorolásai. Vagy – tehetjük hozzá – éppen maguk az érintettek konstruáltak maguk számára bizonyos szerepeket (mítoszt? identitást?), például a periférára szorított, elnyomott tudósét – mint szegény üldözött Georges Gurvitch (1894–1965) és Pierre Bourdieu (1930–2002) esetében. Ezek vizsgálata ugyanakkor nagyon érdekes és fontos, hiszen fény derül(-het) arra, hogy a múlt ilyen verzióit hogyan hozták létre a különböző érdekek és anakronisztikus ítéletek.

Ugyanakkor a klasszikusokká vált szerzőkre építő szociológiatörténet már évtizedek óta a viták kereszttüzében áll. Durkheim szociológiai apaságát már a 70-es évek végén elhalványította Philippe Besnard híres – és azóta klasszikussá vált – cikke (Mucchielli nem véletlenül ajánlotta Besnard emlékének kötetét). A fentebb említett doktori munka is e gondolat – és e mester – jegyében íródott, és azt kívánta bemutatni, hogy a szociológia intézményesülésének sikere – már amennyiben ezt sikernek lehet nevezni – az *Année sociologique* körül szerveződő „iskola” eredménye, mely kevéssé Durkheim elméleti zsenialitásának, mint inkább fiatal, tehetséges kutatók – Bouglé, Simiand vagy Halbwachs – együttműködésének, tudományos programjának volt köszönhető. Persze felmerül a kérdés, hogy akkor beszélhetünk-e Durkheim szervező zsenijéről? Anélkül, hogy védelmembe akarnám venni a romantikus zseni toposzát – amely egyébként is komikusan festene Durkheim személyével kapcsolatban – hozzátenném, hogy talán nem véletlenül nevezünk egy viszonylag jól körülhatárolható csoportot durkheimianusoknak. Azzal, hogy Durkheim maga köré gyűjtötte ezeket a fiatal kutatókat, mégiscsak megeremeltette egy diszciplína alapjait, és neki pontosan ez volt a célja.

Gabriel Tarde, Durkheim versenytársa is ilyen „újralfelfedezett atya”, az ő esetében azonban éppen ezek az újbóli rátalálások tették egyértelművé, hogy Tarde-nak nem azért nem volt iskolája, mert Durkheim és bandája elnyomták, vagy mert gondolatai messze megelőzték korát, hanem mert nem volt intenzív kutatást lehetővé tevő, jól definiált módszere (mint Durkheiméknek), és mert

alkatilag sem volt túl nagy szervező (zseni). A sors iróniája, hogy Tarde-ot ma többen mint a network-elemzés atyját tisztelik. És így születik egy újabb mítosz a korát megelőző géniuszról. Pedig Tarde éppen hogy korának embere volt, amit megszerzett akadémiai titulusai és könyveinek közönségsikerei is egyértelművé tesznek, mint ahogyan az is, hogy ismételt „újrafelfedezése” ellenére sincsen műveinek szociológiai utóélete.

Egy másik Durkheim személyéhez kötődő hiedelem, miszerint Durkheim elutasította volna a pszichológiai magyarázatokat, vagy a dolgokról alkotott reprezentációk elemzését. Mucchielli bemutatja, hogy ellenkezőleg: Durkheim számára az objektív megközelítés olyan tudományos eljárás volt, amely során éppen az egyéni tudat alól kicsúszó „kényszerítő” társadalmi tényeket lehet vizsgálni. 1898-tól fordulat figyelhető meg a gondolkodásában: a társadalmi reprezentációkat és ezeknek a társadalomban, különösen a vallásban betöltött szerepét kezdte el tanulmányozni. Durkheim tehát az emberi viselkedést meghatározó elemek közül sem a biológiai, sem a pszichológiai tényezők szerepét nem vetette el, csak nem tartotta őket elégséges magyarázó okoknak. Ezzel szemben a francia szociálpszichológusok ma Mucchielli állítása szerint azt tanulják, hogy diszciplínájuk csak az 50-es években – amerikai hatásra – jelent meg Franciaországban, jóllehet a szociálpszichológia már a 19. század végén megszülethetett volna, ha Durkheim nem lehetetleníti el Tarde-ot és nem fojtja el csírájában a születő tudományágat. Pedig Durkheim egyáltalán nem akarta megakadályozni a szociálpszichológia kibontakozását, annál az egyszerű oknál fogva, hogy ő részben saját magát is szociálpszichológusnak tartotta. Mucchielli cikkéből az is kiderül, hogy a durkheimiánus kör nyitott volt a korabeli pszichológia irányában, a két diszciplína között állandó dialógus állt fenn. Ez különösen intenzívvé vált a két világháború közti időszakban, Mauss, Halbwachs és Lévy-Bruhl erőfeszítéseinek köszönhetően. Az 50-es, 60-as évek szereplői tehát saját koruk intézményes kereteinek és referenciális modelljeinek megfelelően rekonstruálták diszciplínájuk emlékezetét. Így hozott létre a tudományos emlékezet egy téves, sőt paradox tételt, hiszen a szociálpszichológia iránt éppen a durkheimisták és – Alfred Binet (1857–1911) kivételétől eltekintve – nem a századvégi pszichológia érdeklődött.

Egy másik érdekes írás Max Weber és a francia szociológia esetével foglalkozik. Mucchielli úgy látja, hogy a szociológia mezejét felosztó „individualista” és „holista” elméletek ellentétet a 70-es, 80-as évek „módszertani individualistái” vetítettek ki Durkheimre és Weberre. A szerző összefoglalja a Max Weber franciaországi recepcióját vizsgáló közelmúltbeli elemzéseket – például Massimo Borlandiét, Monique Hirschhornét, Philippe Steinerét – és megállapítja, hogy ezek egészen más következtetésekre jutottak.⁴ Durkheim, Bouglé, Halbwachs és sokan mások

⁴ Borlandi, Massimo: Max Weber and/in French sociology: a book review. *Revue européenne des sciences sociales* 1992. 93. 103–121; Borlandi, Massimo: Que va-t-on chercher en Allemagne? *Espaces Temps* 1995. 57–58. 137–143; Hirschhorn, Monique: *Max Weber et la sociologie française*. l'Harmattan, Paris, 1988; Steiner, Philippe: L'Année sociologique et la réception de l'œuvre de Max Weber. *Archives européennes de sociologie* 1992. 33. 329–349; Mesure, Sylvie:

nemcsak hogy tanulmányokat folytattak Németországban, hanem figyelmes és meggyőződéses germanofilek is voltak. Durkheim maga is sokat merített német forrásokból (Wundt, Schaeffle, a katedraszocialisták), és folyóirata is foglalkozott a korban hírnévre szert tevő német társadalomtudósokkal – például Steinmetz-cel, Simmellel, Ratzellal –, ami persze nem jelentette azt, hogy ne kritizálta volna őket. Ha összehasonlítjuk Weber és Durkheim életrajzi adatait, láthatjuk, hogy Weber kezdetben mint közgazdász volt ismert – Max Weber 1893–1899 között politikai gazdaságtant tanított, Simiand róla írt recenziói is az *Année sociologique* gazdaságtan rovatában jelentek meg –, és csak 1904 után – amikor részt vett az *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* létrehozásában és megjelentette a *Protestáns etika és a kapitalizmus* című cikkét – kezdték lassan szociológusként is számon tartani. Durkheim azonban ekkor már a „primitív” társadalmakra alapozó vallás-szociológiára koncentrált, Weber pedig az antik és a modern vallásoknak szentelte figyelmét. De Weber 1904 után sem tartozott a legnevesebb német szociológusok közé – például Tönnies és Sombart nála jóval ismertebbek voltak Franciaországban –, és inkább csak halálát követően vált az egyik legmeghatározóbb szociológussá. (Raymond Aron memoárjában megjegyzi, hogy Weber ugyan sohasem idézte Durkheimet, de Marcel Mauss látta az *Année sociologique* teljes sorozatát Weber személyes könyvtárában.⁵) Mucchielli úgy véli, hogy ha ilyen szemszögből vizsgáljuk, Franciaország egyáltalán nem volt lemaradva más országok Weber-recepciója mögött, sőt, mint többen megjegyzik: éppen egy durkheimiánus szociológus, Maurice Halbwachs népszerűsítette Webert, aki kevésbé a különbségeket, mint inkább a közös vonásokat hangsúlyozta Weber életművén keresztül.⁶ A vita gondolatmenetét követve érdekes lenne az „individualista” és a „holista” módszer ellentétének történetét is nyomon követni, kezdve Raymond Aron Weber-megközelítésével a durkheimi metodológia objektivitásra törekvésével szembeállító munkásságával, egészen az ellentétet a '70-es évek végén Bourdieu és az úgynevezett „holisták” ellen támadással revitalizáló Raymond Boudonig.

De miért alakulnak ki ilyen mítoszok? Mielőtt rátérek a mítosz episztemológiájára, megjegyezném, hogy a külföldi olvasónak gyakran feltűnhet, mennyire divatkövető a francia társadalomtudomány: nagy vehemenciával dekonstruálnak korábbi (?) mítoszokat, miközben újabbaknak adnak helyet. Mucchielli olvasása közben is sokszor az az érzésem támadt, hogy a szerző sokszor egy már halott ellenfélnek ad pofont, illetve, hogy ő maga sem mentes a mítoszgyártástól, hiszen egy mítosz lerombolásához is szükség van magára a mítoszra: az *Année sociologique* gárdájára koncentráló kutatómunka sokkal nagyobbat szól, ha szembeállíthatjuk a szociológia alapítójának heroikus alakjával. Ugyanígy

Sociologie allemande, sociologie française: la guerre a eu lieu... *Espaces Temps* 1993. 53–54. 19–27; Mucchielli, Laurent: La guerre n'a pas eu lieu: les sociologues français et l'Allemagne (1870–1940). *Espaces Temps* 1993. 53–54. 5–18.

⁵ Aron, Raymond: *Mémoires*, Julliard, Paris, 1983, 137.

⁶ Halbwachs, Maurice: Les origines puritaines du capitalisme. *Revue d'histoire et de philosophie religieuses* 1925. 132–154; Halbwachs, Maurice: Max Weber. Un homme, une œuvre. *Annales d'histoire économique et sociale* 1929. 1. 81–88.

a századeleji német és francia szociológia viszonyának kutatása is sokkal nagyobb figyelemre tart számot, ha előtte e kettő összeegyeztethetlenségéről vagy egymás negligálásáról győzzük meg az olvasót. Jóllehet, ez utóbbiak – a heroszi Durkheim és a Rajna két partján egymással farkasszemet néző szociológia – már igencsak messze áll a szociológiatörténet fősodrától, mint ahogyan Maussnak, Simiand-nak és Halbwachsnak – mint a durkheimi szociológia „mellékszereplőinek” – reflektorfénybe állítása sem újkeletű igény.⁷

A mítoszok kialakulásának Mucchielli szerint több oka van. Az első meglepő, de nagyon logikus ok a kényelemé. Sokkal könnyebb – akarja mondani felületesebb? – egyszerűen befogadható oppozíciókon és táblázatokon keresztül megtanítani/megtanulni valamit. Ezért is ilyen életképes például a Durkheim-Weber szembeállítás. Pedagógiai hasznán túl a jelenkori intellektuális versengés stratégiája állhat a háttérben, melyek érdekes aspektusaira világít rá e mítoszok társadalmi genezisének kutatásakor. A diszciplína emlékezete a szociológia mezejében folyó szimbolikus harc tétje is, ezért ragaszkodott például Raymond Aron a német és a francia filozófia és szociológia közötti különbség hangsúlyozásához, hiszen így a német szociológia bevezetőjének szerepében mutatkozhatott. Raymond Boudonnak is azért fontos Weber, Simmel és kisebb részben Tarde, mert így hangsúlyosabb a – ma már nem a strukturalizmussal, hanem a „holizmusnak” nevezett (mit is ért(ünk) alatta?) – irányzattal szemben az ő „individuális metodologizmusa”. A mítoszok és a mítoszokhoz előszeretettel köthető oppozíciók – mint a holizmus/individualizmus, magyarázat/megértés, egyén/társadalom, kvantitatív/kvalitatív ellentétpárok – tehát „szimbolikus érvek, melyek legitimálják a harcot”. (Mucchielli 2004: 90.)

Az iskolapadból nem olyan régen kilépő recenzióíró számára egyfelől nagyon is érthető Mucchielli harca a leegyszerűsítő, a kontextust figyelmen kívül hagyó kinyilatkoztatások ellen, másfelől azonban a megértetést/elsajátítást – szükségyszerűen szimplifikálás útján – elősegítő szembeállításokat, különbségtételeket kikerülhetetlennek, *s horribile dictu* hasznosnak tartom. A kikívánczó kritikák ellenére szeretném leszögezni, hogy egy problémagazdag és rendkívül gondolatébresztő munkáról van szó, mely nagyban hozzájárul a társadalomtudományok történetének interdiszciplináris megközelítéséhez.

Takács Erzsébet

⁷ Fournier, Marcel: *Marcel Mauss*. Fayard, Paris, 1994.; Karsenti, Bruno: *Marcel Mauss, le fait social total*. PUF, Paris, 1994.; Karsenti, Bruno: *L'homme total. Sociologie, anthropologie et philosophie chez Marcel Mauss*. PUF, Paris, 1997; Mauss, Mauss: *Écrits politiques*. (szerk. Fournier, Marcel) Fayard, Paris, 1997; Gillard, Lucien–Rosier, Michel: *François Simiand, 1873–1935. Sociologie-histoire-économie*. Éditions des archives contemporaines Amsterdam, 1996; Amiot, Michel: *Le système de pensée de Maurice Halbwachs*. *Revue de synthèse* 1991. 2. 265–288; Topalov, Christian: *Maurice Halbwachs, photographe des taudis parisiens* (1908). *Genèses* 1997. 28. 128–145; Becker, Annette: *Maurice Halbwachs. Un intellectuel en guerres mondiales 1914–1945*. Paris, 2003; Mucchielli, Laurent (szerk.): *Maurice Halbwachs et les sciences humaines de son temps*. *Revue d'histoire des sciences humaines* 1999. 1. [Folyóirat tematikus száma.]